

FOLKLOR ÜRÜNLERİNİN TARİH ARAŞTIRMALARINDA KAYNAK OLARAK KULLANILMASI

The Value of Folklore as Source of Historical Research

Yrd. Doç. Dr. Fahri SAKAL*

ÖZET

Folklor ürünleri bir halkın geçmişinin günümüzdeki izlerini içinde saklarlar. Menkıbe, destan, tarihi anekdotlar, atasözleri ve deyimler tarihte yaşanmış olayların ipuçlarını verirler. Halk müziği ve isimler bile araştırmalara yardımcı olabilirler; tabii kişi görmesini ve değerlendirmesini bilirse. Devletler ve iktidarlar bazı na hoş gerçekleri arşive koymayı istemeyecekleri ve hep kendilerini haklı çıkarmayı amaçlayacakları için bu durumda halkın dilindeki olaylar ve zihniyetler, inkâr edilmek istenen gerçeklerin su yüzüne çıkarılmasında alternatif kaynak olarak önem kazanırlar.

Anahtar Kelimeler

Folklor, Tarih, Tarih metodolojisi, etnografya, atasözü, destan, menkıbe, halk müziği, türküler...

ABSTRACT

The folkloric materials are signs of the history of a society at present. The epics, historical anecdotes and proverbs give clues of historical events. Even folk music and names can help for a researcher if the researcher has ability to evaluate them. As known, some times the statesmen evade some documents, which may contain unpleasant information to be put on the shelves of archives. In this case, the folkloric material can be very vital source of documents for a researcher to find out a historical event.

Key Words

Folklore, history, methodology of history, ethnography, proverbs, epic, saga, folk music and folk song...

Tarihçilik, birçoklarının basit kabul edilen¹, ancak aslında çok ciddi olarak çalışılıp titizce üzerinde durulması gereken bir sahadır. Bilhassa gelişmemiş ve demokrasi geleneği tam yerleşmemiş ülkelerde tarihçilik hem geri kalmıştır, hem de ideolojik mülâhazalarla istismara açık bir saha haline gelmiş/getirilmiştir.

Tarihi bu “basit” kabul edilme durumundan ve “istismara açık” olmaktan kurtarmak için tarihçilerin yapması gereken bazı şeyler elbette vardır. Bunlardan biri, tarih araştırmalarında kaynaklara sadakat fikrini daha da güçlendirmek ve kaynakları çok yönlü olarak değerlendirerek, insan ve cemiyet hayatının bütün giriftliklerini tamamen gün ışığına çıkarmaktır.

Bilindiği üzere tarih kaynakları arasında sözlü kaynak olarak adlandırıl-

lanlar da vardır(Togan, 1981,36-75; Kü-tükoğlu, 1991, 19-20). İnsanlığın binlerce yıldan beri süzülüp gelen tecrübe ve hatıraları usta tarihçiler ve sosyal bilimcilerce doğru değerlendirilir ve yorumlanırsa, farklı görüşler daha iyi değerlendirilir, hatta belki de bazı karanlık noktalar aydınlatılabilir. Taş devirlerinden günümüz medeniyetine ulaşana kadar insanlığın şahidi olduğu ve yaşadığı nice olgu ve olaylar vardır ki, hafızalarda iz bırakmış, fikirlere ve zihniyetlere tesir etmiş, yeni gelişmelerin sebebi olmuşlardır; bunların neticesi olarak da atasözü, deyim, terim, mani, ninni, destan menkıbe v.s. adlar altında anılan sözlü eserler ortaya çıkmıştır. Bunlar tarihte insanlığın yaşadığı ve unutamadığı bazı vaka ve hadiselerin günümüze kadar yaşamış hatıraları olarak dilimizde ve hafızamızda korunmaktadır. Zamanla halk

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fahris@omu.edu.tr

muhayyilesi tarafından süslenerek geliştirilmiş ve içine gerçek dışı bilgiler de katılmıştır. Bu sebepten dolayı bunları bazı tarihçiler kullanmamak eğilimindedirler. Bu konuda Abdulkadir İnan'ın gayet güzel bir tespitini hatırlatmak istiyoruz: "Yazılı vesikalarla halledilmesi güç olan bazı meseleler, etnografya ve folklor bakımından tetkik edildiği zaman aydınlatılabilir." (İnan, 1987:194) Araştırmacı burada "*darısı başınıza*" deyiminin eski Türklerdeki Şamanizm panteonundaki tanrılara yapılan saçı merasimiyle ilgili olduğunu da kaydediyor. M. Fuat Köprülü ve Osman Turan'dan günümüz tarihçilerine kadar birçok kişi bunların gayet dikkatle kullanılması halinde olay veya olgunun cereyan ettiği tarihteki halkın anlayış ve hissiyatlarını ortaya koymadaki öneminde hemfikirdirler (Artun 2002, 34-38). Erman Artun, Carter V. Findley'den yaptığı bir alıntıda şunları ifade etmiştir: "Tarihçi yazılan bir dönemin sentezini yapabilmek için o dönemin insanının düşüncelerini bilmek zorundadır. Destanlar halkın duygu, düşünce, umut ve isteklerini yansıtmaya yönüyle sosyal tarihe kaynaklık ederler." (Artun 2002, 37)². Kaynak değeri açısından önemli olan diğer folklorik ürünlerin bir örneğini de bize Bahaeddin Yediyıldız göstermektedir. Ordu ilindeki birçok yer adı ve mahalli inanışların arşiv belgeleriyle karşılaştırılması halinde, yörenin 600 küsur yıl önceki fatihlerinin ve kolonizatör dervişlerin hatıralarının hala halkın içinde yaşadığı anlaşılmalıdır. "Halk rivayetlerinin şaşılacak derecede tarihi realitelerle bağdaştığını" ve bu sebeple bunlara "inanmak zorunda" olduğumuzu belirten Yediyıldız, "Halk inanç ve rivayetleri hiç asla olmayan uydurma inançlar değildir. Bunlar belli ölçüde tarihi realiteleri aksettirmektedirler. Toplum incelemelerinde, bu malzemenin sadece folklor araştırmacıları tarafından değil, sosyolog, tarihçi vb bü-

tün sosyal bilimciler tarafından nazarı dikkate alınması mecburiyeti vardır" görüşünü pek haklı olarak ifade etmiştir (Yediyıldız 1987,439-446; Yediyıldız 1992, X-XII). Bahaeddin Yediyıldız'ın ve diğerlerinin bu görüşlerine karşılık, Lord Raglan halk içinde anlatılan olayların kaynaktan uzaklaştıkça güvenilirliğinin arttığını, mesela dördüncü el tanıklıkların gerçekliğine, eğer başka kaynakla desteklenmiyorsa kimsenin inanmayacağını belirtmiştir. "Halk hafızası" denen şeyin en fazla yüz elli yıl olabileceğine inanan araştırmacı, bunu aile geçmişindeki bilgilerin hatırlanma oranlarıyla test ederek ileri sürmüştür. Ona göre, "tarihsel gerçekler öyle hızlı unutulmaktadır ki, gelenek biçiminde hatırlananların tarih sayılmasının anlamsız olduğunu görüyoruz." (Raglan 2004, 41-44).

Biz diğerlerinin görüşlerine olduğu kadar Raglan'a da katılma eğilimindeyiz. Diğer bir ifade ile tarihi bilgi veren kültür ve folklor ürünlerine hem güvenmeli, hem de güvenmemeliyiz. Bu noktada okuyucu bir folklor kahramanı olan Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasını hatırlayacaktır: "Hoca bu nasıl oluyor? Herkese "haklısın" diyorsun, diye çıkışan hanıma Hoca "Sen de haklısın hanım" demiştir. Kişilerin ve ailelerin anıları, bunları anlatan dedeyi dinleyen toruna oldukça sağlıklı olarak ulaşmaktadır.³ Ama o torun da öldükten sonra onun yaşayan evlatları dedelerinin dedeleri olan kişinin anılarını oldukça karışık olarak hatırlayacaklardır. Onlar da ölünce bağ bir tarihçinin faydalanamayacağı kadar zayıflamış demektir. Folklorik ürünleri kullanma yanlılarının haklılıklarına gelince, bizce de şahısların ve ailelerin hususi anıları Raglan'ın iddia ettiği gibi dördüncü nesilden sonra unutuluyor. Topluma mal olan gelişmeler ise halk hafıza ve muhayyilesinde zamanla değişse ve biraz destanlaşma sürecine gir-

se bile kalıcı oluyor. Bazı tarihi şahsiyetler ölümlemlerinden sonra halk tarafından menkıbevi olaylarla örümlü bir inanç halesi ile kuşatılıyorlar. Aşık Paşa (Kaymaz, 2002, 111-118), Köroğlu ve Kızıroğlu örnekleri hatırlanabilir. Özellikle Köroğlu örneği epeyce öğretici sonuçlara ve metodolojik çıkarımlara ulaşmamızı sağlamaktadır. Köroğlu Ruşen Ali aslında Osmanlı yazılı kaynaklarına göre bir Celalî eşkıyasıdır. Halkı soyar ve zulmeder. Bu devri “zelemenin zulmünden terk-i diyar” edilen “büyük kaçgunluk” dönemi olarak biliyoruz (Akdağ, 1975, 265, 288-299 ve 317-421). Halbuki destan kahramanı olan Köroğlu, Osmanlı'nın resmî yazılı kaynakların tam tersine, halkı Bolu Beyi'nin zulmünden kurtaran bir halk kahramanıdır. Bu birbirinden farklı gibi görülen bilgiler, aslında birer gerçeği ifade etmektedirler. Kaynaklar haklıdır: Köroğlu bir Celalîdir ve halkı soymaktadır. Destan da haklıdır: Çünkü “tekalif-i şakka” denen aşırıya kaçmış avarız ve diğer vergiler ve taşradaki bazı Osmanlı “bey”leri halkı o kadar muzdarip etmiştir ki, insanlar sonunda vergileri ödeyemez olunca “selameti firarda bulmuşlardır”⁴. Bazı kişiler bu firarileri çevrelerine toplayarak güç oluşturmaya çalışmış ve mahallî idareci ile nüfuz yarışına girmiştir. Köroğlu ve Kızıroğlu bu konuda tam bir numüne-i imtisal teşkil etmektedirler. İyi bir tarihçi bunları ihtmal etmemelidir.

Özetle mahallinden bakanlar Köroğlu gibileri haklı bulmuş ve kendi açılarından onun ve kendilerinin yaşadığı olayları destanlaştırarak nesilden nesle aktarmışlar, diğer bir ifadeyle onu aklaştırmışlardır. İstanbul'dan bakanlar ise bu insanları celalî olarak değerlendirmek zorunda idiler. İşte bunun gibi veya başka türlü sebeplerle bilgiler çarpıtılmış, hatta gerçekleri yansıtmayan vesikalar arşivlere yerleştirilmiş olabilir. Tarihçi alternatif görüşleri her zaman aramalı ve

dikkate almalıdır. Sonuç olarak Osmanlı resmî kaynakları hep Köroğlu Ruşen'i, Kızıroğlu Mustafa Bey'i ve Tuzcuoğlu Memiş Ağa'yı suçlamaktadır. Halbuki bu kişiler hakkında halk arasında çok makul değerlendirmeler vardır. Üstelik son araştırmalar halkın pek de haksız olmadığını ortaya koymaktadır (Ülgener 1981, 191-192). Açıkçası halkın zamanla bazı olayları unuttuğu, bazılarının ayrıntısına hiç vakıf olamadığı, bazılarında ise tarafsız bir anlayışla yaklaştığını kabul etmenin yanı sıra, devletlerin resmî yazılı belgelerinde de benzer zaafaların var olabileceğini kabul etmek gerekmektedir. Özellikle demokrasi problemi bulunan ülkelerde, hakim güçler, kendilerinin aleyhinde olan gelişmeleri anlatan bilgi ve belgeleri değiştirme eğilimine ve iktidarına sahiptirler. Daha da ileri gidersek; zaman zaman arşivlerde tarama yapılarak belgeler ayıklanmış, hakim güçlerin “kirli çamaşırları” ortadan kaldırılmış olabilir. Halka “sürü” muamelesi yapan iktidar sahipleri “ak” olanı “kara” ve “faydalı” “zararlı” göstermeye kalkabilirler. Bu durumda geniş halk kitlelerinin dilinde ve vicdanında iyi diye kabul görmüş değerler, arşiv vesikalarında ve kitaplarda kötü olarak yer almış olabilirler.

Gerçekten bazı dönemler veya olaylar için elimizde yeterli yazılı belgenin bulunmaması veya türlü sebeplerden dolayı belirli güç odaklarının yazılı belgeleri yönlendirmeleri mümkündür. Halbuki tarih sadece muktedirlerin, mümtazların ve devletli takımının hikayesi değildir. Her sosyal zümre yaşanan olaylara kendi penceresinden bakar. Birilerinin çok lehine olan gelişmeler bazen diğerlerinin mahvına sebep olabilmektedir. Hakim güçlerin resmî arşivleri yönlendirme iktidarı karşısında halk sadece yaşadığı acıları türlü manzum veya mensur sözlü ürünler halinde yaşatma eğilimindedir. Söz konusu olaylar yakın dönemi ilgilen-

diriyorsa bu takdirde sözlü tarih çalışması ile mağdurların sesleri tarihin ilgi alanı içine alınabilir. Uzak dönemlerin olayları ise halkın hafızasında nesilden nesile aktararak zaman içinde destan, mani, ağıt, atasözü vs. folklor ürününe dönüşür (Ersoy, 2004,103). Böyle hallerde sözlü tarih veya folklorik ürünler imdadımıza yetişir. Eski Türklerin tabiriyle “karabudun”(avam) arşiv tutmaz, yığınlar bilgilerini hafızalarında saklar. Şahıs veya aile anıları üçüncü veya dördüncü nesle doğru unutulmaya başlasa bile, umuma mal olan bilgilerin bazıları folklor ve halk edebiyatı ürünlerinde izlerini bırakırlar.

İşte tarihçiler bu sebep ve keyfiyetlerden dolayı tarihe yardımcı bilimleri (Togan 19-23; Kütükoğlu, 9-15) iyi bilmeli ve özellikle halk edebiyatı ve folklor eserlerini bütün ayrıntılarıyla titizce inceleyerek buldukları örnekleri ciddi bir şekilde tahlile tabi tutmalıdır. Biz bu konuda Türkiye’de bir ihmal ve metot yetersizliği görüyoruz. Gerçi burada asıl sebep, arşiv vesikalarının henüz incelenmemiş olmasıdır. Arşivinde milyonlarca vesika bekleyen ve o vesikalarda çok yoğun bilgilerin bulunduğu bir ülkede tarihçi sanki bazı sözlerle veya ninni-mani gibi örneklerle ilgilenmemeliymiş gibi bir genel kabul hissedilmektedir. Halbuki bunlarla ilgilenmek, arşiv çalışmalarını ihmal etmeyi gerektirmeyeceği gibi, vesikalardaki bazı zoraki veya gönüllü saptırmalar karşısında doğruyu kestirebilmek için alternatif yorumlar yapabilmek imkânı da verebilir. Meselâ, her gelen yeninin eskiyi kötölemesi gereğinden hareket eden inkılâpçı Türkiye tarihçiliği “Osmanlı”yı hanedanı ile, eğitim, kültür ve ahlâk sistemi ile karalamaya bütün gücü ile gayret etmiştir. Ancak buna rağmen, halk “Osmanlı”yı ve “Osmanlılığı” bir ahlâk ve terbiye, bir vakar ve ciddiyet, bir namus ve fazilet abidesi olarak görmüştür. Kızına terbiyeli ve namuslu

olmasını ihtar etmek için birçok annenin “*Osmanlı ol*” diye çıktığını; ağır başlı, asil ve vakur kadınların “*Osmanlı kadın*” kabul edildiğini ve halk türkümüzün “*kız nişanlı geliyor, Osmanlıca yürü*” ikazını veya “*Annesi Osmanlı duymadan sezer*” ifadesinin anlamını tarihçi çok iyi değerlendirmelidir.

Tabii, bu örneklerin övdüğü Osmanlı gerçeğinin burada anlatıldığı şekline metotlu tarihçilik açısından gelecek itirazlara da saygı duyuyoruz. Tam aksi görüşlere de yer verilebilir: Osmanlı resmi ideolojisi, kendisini “cahil” halka (Sakal, 732-738)⁵ bütün yönleriyle müspet olarak tanıttıp kabullendirmiş olabilir. Bütün bunlara rağmen bazı yörelerimizde Osmanlı’nın aleyhinde söz ve inançların varlığını da biliyoruz. Tarafsızlık anlayışı gereği bir araştırmacı bu iki görüşü birden akılda tutmalı ve her iki cihetten bilgi ve belgeleri değerlendirmelidir. Gerçekten Osmanlı’nın “*şalvarı şaltak*” olduğunu da anlatan fikirler de vardır ki bunları aşağıda dikkate alacağız.

Folklor ve halk edebiyatı eserlerinin kaynak olarak kullanılmasına dair diğer misalleri şöyle sıralayabiliriz:

Karadeniz Bölgesi’nin bir çok kesiminde⁶ halk arasında, çok eski çağların “*cinibiz zamanı*” çok zeki ve kurnaz kişilerin de “*cinibiz akıllı*” olduğu kabul edilir. Biz buradaki “*cinibiz*”in Ceneviz’den bozulma bir ifade olduğunu düşünüyoruz. Karadeniz’in kuzey ve güney kıyılarında Türklerden önce muhtelif yerlerde Ceneviz kolonilerinin bulunduğu malumdur. “*Cinibiz zamanından kalma*” ifadesi Ceneviz kolonicisi döneminden kalma anlamında kullanılıyor olmalı. “*Cinibiz akıllı*” deyimini ise, o insanların ticarî zekâ ve hilelerinin halk arasında bize kadar gelmiş izleri sayılsa gerektir.

Türk halkı kendisinin şarklı kültür içinde ticarete çok yatkın olmadığını, özellikle bir kapitalistler zümresinin oluşmama sebeplerini iktisat tarihçile-

rinden daha iyi anlatmıştır. Batılının iktisadî-ticarî anlayışını “*mal bulmuş Mağribî gibi saldırılmak*”⁷ benzetmesinde özetlerken, Orta Doğu halkının âtil ve “iktisat-ötesi” iktisat anlayışı için de yarı felsefi ve tasavvufî bir esnaf ahlâkını anlatmak amacıyla, servetin ve nasibin peşinde “mal bulmuş Mağribiler” gibi koşmak yerine, “*Nasibimse gelir, Hind’den Yemen’den/ Nasibim değilse ne gelir elden*” diyerek pısrık ve atıl bir ekonomi anlayışı sergilediğini göstermiş, ancak coğrafi keşifler öncesinde İpek ve Baharat Yolu gibi eski dünyanın kervan yollarının Ortadoğu’nun gelişmişliğine ne kadar olumlu katkı sağladığını anlattıklarını da belli etmiştir.⁸ Başka bir Türk atasözü de “*Zenginlik bir köpektir, ne zaman kimin kapısında üreceği bilinmez*” derken aslında çok şey anlatmaktadır. Zenginliğe hem negatif bir anlam ve mahiyet yüklenirken, hem de çalışmakla kazanılmayan, tesadüflerle veya insanın pasif olduğu bir kadercilik algısıyla açıklandığı, ya Hind’den Yemen’den tesadüfen birilerinin kapısına gelen veya “mîrî” kaynaklı bir durum olarak sunuluyor. Açıkçası burada Ülgener’in sözünü ettiği “iktisat ötesi” bir dünya görüşü ile karşı karşıya kaldığımızı anlıyoruz. Zenginlik hem olumsuz bir haldir, hem de çalışmakla kazanılmayan bir nesnedir. Türk iktisat tarihi ve iktisadî çöküşünün açıklanması herhalde bu zihniyetlerin çok iyi tahlili ile daha mükemmel yapılabilir.

Bir başka ticaret tarihi örneği de “*Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak*”tır. Dimyat’ın coğrafi konumu bu sözün anlamını iyice açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Nil deltasında bulunan bu şehrin coğrafi keşiflerden önceki dünya ticaret yollarının Ortadoğu’dan geçtiği dönemdeki önemli transit ticaret merkezlerinden ve pirinç pazarlarından biri olduğunu bu sözden anlıyoruz. Ancak bu söz bize ikinci bir

şeyi de öğretmektedir; coğrafi keşiflerden sonra Dimyat ticarî konumunu yitirmiş, oraya pirince gidenler elleri boş olarak dönmüşlerdir. Dilimizdeki diğer bir deyim de coğrafi keşiflerden sonra Asya’daki kara ticaret yollarının nasıl tenhalaştığını, insanların ne kadar fakirleştiğini anlatan en güzel örneklerden sayılmalıdır: “*Kuş konmaz kervan geçmez*”.⁹

Türklerin iktisat anlayışını Ülgenerci mantıkla açıklayacak bir deyim de çevresini şaşırtacak kadar hızla zenginleşenler için uydurulan “*Tanrı yürü ya kulum demiş*” ifadesidir. Burada, her zaman gördüğümüz, bireyi edilgenleştiren ve biraz da yok sayan, her şeyi Allaha ve devlete havale eden tarih ve toplum felsefemiz karışımıza çıkmaktadır. Fenafillaha ve fenafiddevleye uğramış zihniyetin ekonomi anlayışına göre insan “çalışmış da zengin olmuş” diye anılmaz. Allah ya “yürü kulum” demiş olmalı veya kişi “mîrîden mal”ı götürmüş olmalı. “*Çaldımsa da miri malı çaldım*” ve benzeri sözlerimiz bu kabil tarihi hastalıklarımızın dilimizde ve folklorumuzdaki belirtileridir. Burada görüldüğü gibi bizim kültür dünyamızda servet sistemli ve ısrarlı bir meslekî çalışma ve zahmet (alın teri) ile kazanılan meşru bir değer olarak algılanmayabiliyor. Servetin kaynağı belirsizdir, kişi bu noktada âtil vaziyettedir. Servet ya Tanrı vergisidir veya devletlü taifesinin ihsanıdır. Bundan dolayı kimin kapısına ne zaman uğrayacağı meçhuldür.

Bu tür sözler, tefsire gerek duyulmayacak kadar açık olduklarına göre, bunları kısa yorumlarla ve konularına göre tasnif edilmiş olarak veriyoruz: Yukarıdaki ticaret ile ilgili örnekler son vermek için “*asılırsan Frenk sicimiyle asıl*” (Milli Kütüphane Başkanlığı, I, 1992: 32) sözünü hatırlatmak yeterlidir. Herhalde şarkın şallarını, ipeklerini ve “*Hint kumaşlarını*” “*bulunmaz*” eden ba-

tının sınaî ürünlerinin kalitesini anlatmak için güzel bir örnek olabilir.

Türkiye'nin etnik yapısının doğurduğu grupların birbirine bakışlarını gösteren sözler ve deyimler de hayli kabardır. Osmanlı'nın kozmopolit İstanbul aydınları ve medrese eğitiminin Türkmenlikten kopardığı "mollalar", "Türk" adını tahkir için kullanırlarken, onların indinde millî adımız "idraksız"lığı çağırıyordu. Ancak bazı aydınlarımızdaki bir yanlış kabulü de burada düzeltmek istiyoruz. Osmanlı'daki "*Etrak-ı bi idrak*" gibi ifadeler Türk etnisitesini değil, kısmen köylüleri ve özellikle göçebeleri kastediyordu. Fatih Kanunnamesi'nde şu ifadeler pek sık geçer: "*Türk veya şehirlü olsa*" (Akgündüz,1990: 349). Aynı ayırım halk şairlerinde bile görülmüştür. Aşık Nuri Osmanlı yakın coğrafyasında tanınan milletlerin dilberlerini anlatırken sıra Türklere gelince "*Türkün dilberidir gayetle inat/Şehir dili bilmez, lisani kubat/Kelamında eder Türklüğün ispat/Hayvan gibi gözün diler samana*" Burada Türk etnisitesinin kast edilmediği, köylü veya göçebeden bahsedildiği şiirin devamından bellidir: "Şehir dilberi gayet ser-firaz/Bir hüsn-i dakiktir bulmaz inkiraz." (Yılmaz, 2005: 154) Bugün hâlâ Samsun'un Alaçam ilçesi köylerinde Türkmenler için "*Allah'ın Türkmeni*" ifadesi kullanılırken, öyle bir vurgulama yapılır ki, sanki "Allah'ın dağlısı, görgüsüzü" kastedilmektedir. Biz bunu o yöreden tanıdık kişilerin ağızlarından bizzat duymuş bulunuyoruz.

Bir ülkedeki etnik akrabalıkları, bir çağdaki zihniyet ve eğilimleri kişi ve yer adlarından hareketle de öğrenmek mümkündür. Türk onomastigi ve antropomisi folklorla ve tarihle o kadar iç içedir ki, bu konu daha epeyce araştırılmalıdır. Giresun'un muhtelif yerlerinde bulunan Aralcak köy ve mahalle adları ile Macar ve Macaroğlu adlı yer adları bizi çok Uzaklara götürüp biraz zorlama

gibi çağrışımlar yaptırıyor. Eğer Aralcak kelimesi bazı kaynaklarda yazıldığı gibi Aralcak şeklinden bozulma ise açıklamaya gerek yok, ancak Aralcak ise, bu durumda Aral Gölü'nden alınma bir isim kabul edilerek, aynı yörede bulunan Macar muntakası ile yakınlığı bizi şaşırtıyor. Zira Macar milletinin tarihi anavatanları Aral'ın kuzey kesimi ve Urallar yöresi olduğu biliniyor.

Toplumların tarihi, kültürlerinin her ayrıntısını etkilemiştir. Bunun bir örneğini Fahri Sakal'ın çocukluğunda arkadaşları ile oynadığı bir oyun vermektedir: Oyuncular iki tarafa ayrılır. Birbirlerinden uzağa iki taş dikerler ve o taşlara "*kale*" derler. Her grup kalesini korur. Ancak kalelere saldırılmaz. Bir kişi kaleden uzağa doğru kaçar. Buna "*dağa çıkmak*" denir. Dağa çıkan diğer gruptan bir kişi kovalar. Kovalayan dağa çıkana parmağının ucu ile dokununca "*vuruk*" diye bağırır. Vuruklar "*yesir*" sayılır. Vurulmadan kalesine dönebilirse, tekrar dağa çıkıp karşı taraftan bir kişiyi vurma hakkı kazanır. Sonra karşı taraftan bir kişi dağa çıkar ve bu bir tarafın askeri bitene kadar sürer, önce askeri biten, diğer bir ifadeyle bütün elemanlarını "*yesir*" veren tarafın kalesi diğer tarafın eline geçer ve oyun biter. Şimdi anlıyoruz ki buradaki yesir, aslında esir olmakmış. Bu "*yesir oyunu*" Türk tarihindeki savaşların adeta sahnelenmesidir. Ancak "*dağa çıkmak*" ifadesi Osmanlı'nın son yıllarındaki asayişsizlikleri ve dağa çıkan eşkiya hikayelerini de hatırlatıyor.

Türkler Anadolu'ya gelirken farklı sebeplerden dolayı bazı boylar farklı coğrafyalara savrulmuştur. Oğuz boylarının her birinin en az beş on ile dağılmış olduğunu araştırmalar tesbit etmiştir(Sümer,1980:423-461). Her boyun Türkçe'yi telaffuz farkları iyi bilinse, bugünün Türkiye'sindeki dağılımları daha iyi anlaşılır. Bunu bir örnekle açık-

layabiliriz. Türkçe’de nazal “n” olarak adlandırılan bir ses vardır ki adeta turnusol kağıdı özelliği gösterir. Bazı boylar bunu çok iyi vurgulayarak genizden söyler. Bunu ng ile yazıyorlar.(Anang, babang, tangrı vs.). Bazı boylar “y” ye dönüştürürken (“*Anay duysa babay seni öldürür*” Urfa Türküsü) bazıları ise hep yutup vokali uzatıyorlar.(kendiyi, babâyı). Sonuncu grup ise normal “n” gibi telaffuz ediyor. (Kendini, babamı). Yazarın yöresi olan Giresun’da bu telaffuz farklılıkları elan yaşamaktadır.

Diğer taraftan İran efsanelerinde ve özellikle Şehname’de Türkleri yenen büyük hükümdarı sayılan Feridun’un ve onun kahramanı Rüstem’ in isminin bu ülkede çocuklara verilmesi, Türk alemini istila etmiş olan Cengizli isimlerinin ve -tay’lı kurum adlarının kullanılması hakkında çok konuşulabilir. Yaptığımız araştırmalarda Türkiye’de her neslin farklı isimler tercih ettiğini görebiliyoruz. Mesela cumhuriyetin ilk yıllarında Sivas’ta Arapça kökenli isimler % 91 gibi yüksek oranlarda kullanılırken, günümüzde bu oran %50 civarındadır. Aynı dönemde Türkçe isimlerin oranı %6’dan %35’e çıkmıştır. Arapça isimler azalıp Türkçeler artarken, ilginçtir, Farsçalar da % 3’den % 9,7’ ye yükselmiştir (Darıcı 2003: 20). Son zamanlarda ise yeni bir isim verme temayülü güçlenmektedir. Günümüzde yükselen misyonerlik çalışmalarının ve İslami geleneklerden uzaklaşmayı “ilericilik” olarak görme eğilimlerinin etkileriyle mi, yoksa başka faktörler mi vardır? Bunları araştırmak lazım. Ancak günümüzde Serra, Sera, Melis, Melisa ve Hektor gibi isimlerin arz-ı endama başladıkları herkesin malumudur.

Uydurma ve yabancı isimlere gösterilen bu ilgi nedense Türk kavramlarına gösterilmiyor. Mesela Giresun yöresi halkı Oğuz boylarından Çepnilere mensup oldukları halde, bugün Giresun’da

birisine “siz Çepnisiniz” denirse bunu birçok kişi hakaret olarak telakki eder. Çünkü orada Çepni, halkın sözlüğünde “görmemiş” demektir. Aynı yörede “Gınuk” diye telâffuz edilen ve halkın “aç gözlü” anlamını yüklediği bir tabir vardır ki, her halde Selçukluları çıkarmış olan Kınık boyunun adı olmalıdır. Oğuz boylarının Osmanlı düzeniyle olan sürüşmesini ve kendilerine yapılan bu hakaretler karşısında, onların da “*Şalvarı şaltak Osmanlı/ Eğeri kaltak Osmanlı/ Ekende yok, biçende yok/ Yemede ortak Osmanlı*” diye cevap verdiklerini Faruk Sümer’in Oğuzlar hakkındaki güzel eserinde görüyoruz (Sümer 1980: XXV). Özellikle aşiretlerin iskana tabi tutulmasına Türkmen şairlerinin tepkisi biliniyor. “*Türk’ün olan Türkmen eli çökünce/Kaypak Osmanlılar size aman mı?*” Dadaloğlu klasiklerinden biridir. (Yılmaz 2005:151).

Atasözleri kitaplarına giren¹⁰ sözlerden bazılarını hatırlatmayı da faydalı buluyoruz. “*Kapını Türke, sırtını kürke alıştırma*”, “*Türk ne bilir bayramı, lak lak içer ayrıanı.*” (Şinasi 1863: 20-45) gibi örnekleri çoğaltmak gayet kolaydır.

Farklı etnik kökenlere mensup muhacirlerin bulunduğu bazı Karadeniz köylerinde onlar Türklere “*Türk, sırtında kürk, al kürkü kov Türkü*” diye takılırken, Türklere de onlara “*Mâcir, kolumunda zencir, al zenciri kov mâciri*” şeklinde cevap vermektedirler.¹¹ Bu arada Türkiye’ye muhaceret yoluyla gelen Arnavut, Boşnak, Çerkez, Gürcü ve Türk kökenli insanlar kendilerini muhacir diye hitap edilmesine karşı çıkmazlarken, mübadele ile gelenlerin ısrarla kendilerine “mübadil” diye hitab edilmesini istediklerini sözlü tarih çalışmaları esnasında tespit etmiş bulunuyoruz.¹² Bu da gösteriyor ki, halk içindeki değerlendirmeler bazen son derece güvenli olabiliyor.

Halk adetlerinin, inançların ve

sair geleneklerin milletten millete geçişleri hakkında ilginç bilgilere sahibiz. Aslında Çince kökenli bir kelime olan *baqşı*'nın Asya ve Avrupa'da nasıl onlarca dile geçtiğini, din ve kültür terimi olarak toplumlararası bir ortak bağı nasıl oluşturduğunu, özellikle Türk – Macar milletlerinin kültürel yakınlığının sözlü belgesi olduğunu görebiliyoruz (Németh 1973: 165-170). Aynı şekilde biraz daha uzak da olsa Almanlarla Türkler arasında erken tarihi çağlardan kaynaklanan bir etkileşimin izlerini bazı sayı adlarında görüyoruz. Türkçe'deki seksen ve doksan kelimeleri herhalde Türkçe sekiz, Almanca zehn (on)'dan müteşekkil sekizXzehn ve dokuzXzehn (ikincisi Türkçe'deki ses uyumundan dolayı doksan olmuştur) kelimelerinden türemişlerdir. Buna benzer bir örnek "kajak" kelimesidir. Almanca sözlüklerde "Eskimo kayığı" olarak açıklanır ve **kayak** olarak okunur. Kuzey Sibirya'ya doğru gitmiş bazı Türk boylarının etkisi olduğunu iddia edersek çok mu şartları zorlamış oluruz.

Şu sözler kayda değerdir: "*Akko-yunlu - Karakoyunlu, şeytan oyunlu*", "*Âl-i Cengiz oyunu*" (Milli Kütüphane, Türk Atasözleri ve Deyimleri I, 1992: 17) Bu deyim şimdi, Ali ve Cengiz isimli iki kişiden bahsediyor sanılıyor. Oysa Cengizlilerin zulüm ve entrikalarını anlatan nefis bir vesika-sözdür. Dış istilaların halk arasında derin izleri pek kolay unutulmuyor. Nasreddin Hoca fıkraları ile halkımız Timur'dan adeta hesap sormaktadır. Bunlar biliniyor. Sivas yöresinde "*Timurlenk kesilmek*" ve "*Sana bir kötülük edeyim ki, Timur Sivas'a etmemiş olsun*" (Darıcı,20) gibi ifadeler bir tarihi gerçeğin günümüzde yaşatılmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Sivas'ta "halkı çağdaşlaştırmak için" senfoni dinlettiren zihniyet, bağlamanın başkentinden nasıl tepki alırdı, diye sorsak; "*Sivas Timur'dan beri böyle bir işkence*

görmemişti" hakimane hicviyesini her halde hiçbir münevver veya entel taifesi mensubu düşünemezdi.

"*Akıl Frengistan'da Saltanat Âl-i Osman'dadır.*"(Milli Kütüphane I: 16) Bazı tarihi gerçekleri bundan daha iyi kolay kolay anlatamazdık. Doksan Üç harbi yıllarında Rusların işgaline uğramış yörelerimizde halk şairlerimizin diline ve sazına konu olan o acılı yıllarla ilgili pek çok örnek vardır: "*Benî asferdir bilin Urusun adı, orman yabanisi balıkçı nesli*"(Darıcı: 20) sözü Rusların sarışınlığını ve atalarının nehirlerde balıkçılık yaptığını anlatıyor ki, bu bilgi tamamen doğrudur. O malum 93 Harbi için başlatılan seferberlik, halk şairlerine "*Asker olanın tebdili şaştı, seneler içinde illa bu sene, seneler içinde kanlı bu sene*" mısralarını söyletmiştir (Darıcı: 19). I. Dünya Harbi için yapılan seferberlik esnasında "*Seferberlik geldi, alem de şaştı / Çantasını alan dağlara kaçtı*"(aynı yerde) ifadesi de resmi tarih literatürüne girmemekle birlikte, asker kaçaklarının Anadolu'da nasıl bir terör estirdiklerini bilenlerin aşına olduğu bir gerçektir. Bir halk Türküsünün şu mısraları ise bizce ciltler dolusu tarih kaynağı kadar bilgi sunmaktadır: "*Yemen yolu çukurdandır. / Karavanam bakırdandır. / Zenginimiz bedel verir. / Askerimiz fakirdendir.*" Daha ne desin ki? Bu konuda gerek folklor, gerek ise sözlü tarih derlemeleri yapılması gerekmektedir. Zira halk arasında binlerce "seferberlik hikayeleri", "İnkılap hikayeleri", "Tek Parti Devri hikayeleri" ve "Demir kırat hikayeleri" yaşamakta, ancak bunları bilen nesil yavaş yavaş aramızdan ayrılmaktadır.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik gerçeklerini dile getiren atasözü ve deyimler de çoktur: Bilindiği gibi ekmeği için gurbete çıkma hadiseleri fakir halkımızın arasında bir kültür haline gelmiştir. Gurbet, gariplik, sıla, hasret ve benzeri sözlerin Türkçe'de taşıdığı derin ve çok

yönlü anlamlar sanırız hiç bir dilde yoktur. “*Şu yüce dağları duman kaplamış / Yine mi gurbetten kara haber var / Seher vakti bu yerde kimler ağlamış / Çimenler üstünde göz yaşları var.*” uzun havasının bizim için taşıdığı anlamı batı dillerine çevirmek herhalde zor olsa gerek.

Biz şeriye sicillerinde devamlı gördüğümüz “müteveli” ve “vâsi”lerin yol-suzluk yapıp yapmadıklarını hep düşünmüş, fakat kaynaklarda pek bilgi bulamamıştık. Ancak “*Allah’a olmak isteyen asi, ya müteveli olsun ya vasi*”(Milli Kütb. I, 1992: 23) sözünü okuyunca bu sahada da elimizde örneklerin bulunduğunu anlamış olduk. Yine “*Asi yara ile, kadı para ile avlanır*”(Milli Kütb. I, 1923: 33) sözü ile “*Kadı gibi haram yemez*” mısraı birer tarihi gerçeğin izi sayılmalıdır. Demek ki o yıllarda da “cüzdanları ile vicdanları arasında” sıkışık durumda imişler! Bilindiği gibi bizim halkımız devlete çok saygılıdır. “Devletin veya adaletin kestiği parmak acımaz” düşüncesini her fırsatta dile getirir. Ancak adil olmayan devlet ve devletlilere pek de itaatkar değildir. “*Devletli ile deli bildiğin işler*”(Darıcı 17) ifadesi bu halkın reaya ve kul kültürüne yavaş yavaş baş kaldırmaya başladığını göstermektedir. Ancak hala kendimizi birilerine takdim ederken “*bendeniz*” demeyi bir nezaket kuralı sananlarımız bulunmaktadır. Bu geçmiş yıllardaki “*bir kapıya kul olmak*” özleminin dilimizdeki sözlü belgesidir.

Bunlara ilâve olarak “*Ballı pirinç yeniceyi yumuşatır*”(Milli Kütb.I, 1992: 49) “*Voyvoda Kesilmek*”(Milli Kütb.II, 1993: 145) “*el mi yaman bey mi yaman*” sözleri devlet ve toplum yapısıyla ilgili örneklerdir. Ezeli sosyal ve siyasal hastalığımızı ise “*Bir eteğe pek yapışan mak-suduna tez erişir.*”(Milli Kütb. I, 1992: 61) sözünde buluyoruz.

İslâm hukukuna göre Osmanlı’da herkesin üç-dört kadınla evli olduğunu sananlara veya üçer-dörder hanım alma

heveslilerine de halkımız şöyle cevap vermiştir: “*Bir eve bir baca, bir kadına bir koca.*”(Milli Kütb.I, 1992:61) “*Kadının biri âlâ, ikisi belâdır.*”(II, 1993:42) Osmanlı dönemi şâirlerinden Hüseyin Şakir de bir şiirinde “*Her kimin olsa evinde dü zeni / Bozulurmuş o kişinin düzeni*” diyerek güzel bir kelime oyunu ile iki karılı hayatı yermiştir. Ancak bu söz ve şiirler o yıllarda çok karılı (poligamie) ailelerin bulunduğunu da göstermektedir.

Demokrasi tarihi ile ilgili gelişmeler de halkın bakış açısı ile folklor ve halk edebiyatına malzeme vermiştir. “*Şimdi zaman demokrat, herkes sevdiğine varacak*”(Darıcı 11) mısraı, uzun tek parti döneminden sonra Demokrat Parti iktidarından hürriyetler konusunda pek çok şey bekleyen, beklentilerini dizginleyemeyen halkın psikolojisine güzel bir örnektir.

Halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin tarihçiler tarafından değerlendirilmesinin bundan sonra daha iyi yapılacağını sanıyoruz. Zira Türkiye’de hanedan ve orduların tarihi yerine halkın tarihinin araştırılmasına yeni başlanmıştır. Halkın tarihi veya sosyal tarih bütün boyutlarıyla araştırılırken, halk arasında yaşayan ve halkın zihniyetini taşıyan bu tür sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri elbette daha iyi değerlendirilecektir. Bu hem metodoloji açısından gereklidir, hem de -sosyal tarihin yanısıra-kültür tarihi için vazgeçilmez, olmazsa olmaz türünden bir şeydir. Bu konuyu tamamlayan diğer bir alan da sözlü tarih çalışmalarıdır. Son zamanlarda Türkiye’de sözlü tarih çalışmaları hız kazanma eğiliminde olduğu biliniyor.¹³ Gerek tek parti, gerekse DP dönemiyle ilgili halkımız canlı hatıraları hala korumaktadır. Türkiye’de zaman zaman yasaklanan yayınlardan dolayı her türlü gelişmeyi kayda geçirebilmiş değiliz. Özellikle ihtilal ve darbe dönemlerinde gerçekler tersyüz edilerek

kayıtlara girmiştir. Arşivler de bu tür yanlı yayınlarla ve yazışmalarla doludur. Ancak halkımız gördüğü veya yaşadığı olayları olduğu gibi hafızasında yaşatmaktadır. Bu bilgiler o canlı tanıklarla mezara girmeden derlenmelidir. Mesele köy ağalarının ve muhtarların siyasi durumu bile devirden devire değişmektedir. Tek parti döneminde ve 1960 sonrasında köy muhtarlarının çoğu CHP'li köy elitlerindedir. Bunların çoğu İsmet Paşa ile veya ikinci derece parti yöneticileriyle mektup, telgraf, bayram tebriki veya özel görüşmeler yoluyla iletişim içindedirler.¹⁴ Valiler, kaymakamlar ve türlü kademelerdeki müdürler bazen bu kişileri ziyaret etmekteydiler. Tabii bu "devletli ilgisi" bu kişiler için muazzam bir manevi kudret faktörü olmuş, onlar da bunu halk üzerinde iyi veya kötü yönde kullanmışlardır. Dolayısıyla bunlar halk arasında "ipten adam alan önemli kişi" diye bilinirler. Bunların çocukları her işlerini köylüye yaptırmaya alıştıklarından "(.....)'nın oğlu çalışmamalıdır" diyerek yan gelip yatmayı babadan miras kalma bir imtiyaz olarak algılamakta, hâlâ toplumla iş ve çalışma konularında uyum sorunu yaşamaktadırlar.¹⁵ 1950-1960 arasında ise DP kendi köy elitlerini kurmaya çalışmış, ancak 30 yıllık tek parti döneminin kadrolarını 10 yılda tam olarak değiştirememiştir. Bütün bunlar yazılı belgelere ayrıntılı olarak girebilecek bilgiler değildir. Ancak bu kişilerin hayatta olanları ve kendileri ölmüşse oğul ve kızları bize çok doyuruca bilgiler verebilmektedirler.

Hatta halkımızın arasında siyasi partilerin birbirleriyle ve halkla ilişkilerini inceden inceye hicveden fıkralar da yaşamaktadır. Bu fıkralarda vatandaşın devleti, partileri, halktan kopuk politikacıyı ve kendilerine tepeden bakan bürokratları öyle bir hicvetmesi vardır ki, derlenmeli ve okunmalıdırlar.

Bütün metodoloji kitaplarında

folklor ve etnografyanın tarih araştırmalarında ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ancak buna rağmen ne hikmetse araştırmacılar bu konuyu pek ciddiye almamaktadırlar. Türk halk edebiyatı ve folklorunun çok zengin olması ve göçebe kökenlerinden dolayı Türklerin çok farklı milletlerle kaynaşmış bulunması bu konuya Türk tarihçiliğinde biraz daha fazla önem verilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle yakın tarihte siyasi nedenlerle örtbas edilen bazı bilgilerin bugün halk arasında yaşadığı kabul edilirse, meramımız daha iyi anlaşılır. Üstelik çok okumadığı gibi çok yazmayan bir halk geleneğine sahip oluşumuz dikkate alınırsa, birçok bilginin halkın içinde anı veya bir edebi-folklorik tür olarak yaşadığı ve kayıtlara geçmediği kolayca anlaşılabilir. Her zümre kendi tarihine belge hazırlar ve kendi tarihini yazar. Devlet ve iktidarlar kendi tarihleri için belge depolarken, halkın tarihi de, büyük oranda kayıtlara geçmemiş olan bu tür sözlü ürünlerde saklıdır.

NOTLAR

1 Tarihi konularda kitap yazmaya kalkan, ders veya konferans veren ve bu konularda tarihçilerle polemiklere giren çok sayıda "destursuz" tarihçiler(!) vardır. Bunların metodolojik birikimi ve hassasiyeti hiçbir kişi veya kurum tarafından ölçülememektedir.

2 Burada 43 destan incelenmiş, bunlarda sosyo-ekonomik hayata dair dokuz konu tespit edilmiştir.

3 Bu satırların yazarı 1877-78 Harbi sonrasında bir Kafkas muhaciri dedenin ve I. Dünya Harbi'nde Rus bombardımanında, ailesi dağılmış ve kardeşlerini kaybetmiş bir ninenin kısmen birinci elden, anlatıklarını dinleyerek büyümüştür. Nine'nin babası da Sarıkamış'tan dönememiştir. O olayları büyük ölçüde hatırlayan aile büyüklerinden dinlemiştir. Ancak aileler 93 Harbi öncesini pek hatırlayamamaktadır. Raglan da aile büyükleri arasında bilgileri test etmiş ki bizde de aynı sonuç çıkıyor.

4 Bu bazı yörelerimizde kullanılan bir deyimdir. Belki de çift bozanlık olaylarını anlatmaktadır.

5 Tarihi idealize etmeyi bir kültürel gelenek haline getiren bazılarının beklediklerinin aksine Osmanlı çağında halkımızın elinde bulunan kitap sayısının çok az olduğu, Şeriyye Sicillerinde yaptığımız incelemelerden anlaşılmaktadır. Bundan do-

layı "cahil" tanımlaması yanlış sayılmasa gerektir. Bu konu için bk. Fahri Sakal, "Osmanlı Ailesinde Kitap", **Osmanlı c.11**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 732-738.

6 Giresun ve Sinop'u örnek verebiliriz.

7 Bu ifade batılıların bir yerde mal bulunca büyük bir şevkle, hatta azgın bir yağmacılık arzusuyla saldırısını anlatır ve içinde kınayıcı bir anlam gizlidir.

8 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi diğer güzel örnekler için bak. Sabrı F. Ülgener: **İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası**, Der Yay., İst., 1981; **İslâm Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı**, Der Yay., İst., 1981; **Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti**, Mayaş Yayınları, Ankara 1984.

9 Gerek Dimyat ile ilgili olan gerekse ikinci söz coğrafi keşiflerin ne kadar önemli olduğunu bize yıllarca anlatamamış. Bize bu olayın önemini ünlü bir Fransız tarihçisi göstermiştir: Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I-II**, Eren Yay., İst., 1989 ve 1990. Tabii bu sözleri böyle açıklama fikri Braudel'in değil, F. Sakal'ındır. Zaman içinde meslektaşlarımızın eleştirileriyle ya kabul veya reddedilecektir.

10 Bazıları hakaret ettikleri için kitaplara da alınmamışlar. Millî Kütüphaneye Başkanlığı'nın yayınladığı Türk atasözleri ve deyimleri ile ilgili kitapta "Türkü, Türklüğü, bir kelime ile Milletimizi küçük düşürerek millî duyguları incitecek mahiyeteki sözlerin esere alınmadığı belirtilmiştir: "Türk kelimesi bu sözlerde kaba saba, ahmak,cahil...manalarında kullanılmıştır.". Bakz.**Türk Atasözleri ve Deyimleri, C.I**, s.XV (

11 Bu sözler gençler arası şakalaşma kültürü halinde ve etnik husumet izi taşımamaktadır.

12 Aynı konuda meslektaşımız Doç.Dr. Nedin İpek de benzer tespitler yapmıştır.

13 Tarih Vakfı'nın bu konuda epeyce çalışmaları ve yayınları vardır. Bk. Esra Danacıoğlu, **Geçmişin İzleri Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz**, İst 2001.

14 Bazı evlerde bu kişilerin parti veya devlet yetkilileriyle ilişkilerine dair yazılı belgeler bile bulunmaktadır.

15 Bu kişilerle ilgili sözlü tarih çalışmamız devam etmektedir.

KAYNAKÇA

AKDAĞ (Mustafa), 1975, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Ankara, Bilgi Yayinevi

AKGÜNDÜZ (Ahmed), 1990, **Osmanlı Kanunnameleri c.I**, İstanbul, Fey Vakfı,

ARTUN (Erman), 2002 "Aşıkların Destanlarının Sosyal Tarihi Kaynaklık Etmeleri" **Millî Folklor**, Sayı 53, s.34-38.

BRAUDEL (Fernand), 1989 ve 1990, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I-II**, İstanbul, Eren Yayınları.

DANACIOĞLU (Esra), 2001, **Geçmişin İzleri Yanı başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz**, İstanbul.

DARICI (Muhammet), 2003, **Sivas Folklorunda Tarihi İzler**, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Tezi.

ERSOY (Ruhi) 2004, "Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler" **Millî Folklor**, Sayı 61, s. 102-110.

İNAN (Abdulkadir) 1987, "Epo ve Hurafe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi" **Makaleler ve İncelemeler I**,Ankara, TTK Basımevi

KAYMAZ (Zeki) 2002, "Tarihi Şahsiyetler Hakkında Yaratılan Halk Bilgisi Ürünleri Üzerine Bir Durum İncelemesi: Aşık Paşa Örneği" **Millî Folklor**, Sayı:54, s.111-118.

KÜTÜKOĞLU (Mübahat S.), 1991, **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.

Millî Kütüphane Başkanlığı,1992, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, c.I, İstanbul, M.E.Basımevi.

Millî Kütüphane Başkanlığı, 1993, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, c.II, İstanbul, M.E.Basımevi.

NÉMETH (Julius), 1973, "Das Wolga-Bulgarische Wort baqi 'gelehrter herr' in Ungarn" **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. V, Sayı: 1-4. s. 165-170.

RAĞLAN (Lord), 2004 "Tarih ve Mit" **Millî Folklor**, (Çev. Levent Soysal), Sayı, 63, s.37-44.

SAKAL (Fahri), 1999, "Osmanlı Ailesinde Kitap", **Osmanlı C. 11**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

SÜMER (Faruk), 1980, **Oğuzlar**, İstanbul, Ana Yayınları.

Şinasi, **Durub-ı Emsal-i Osmaniye**, 1863, İstanbul.

TOĞAN (Zeki Velidi), 1981, **Tarihte Usul**, İstanbul, Endereun Kitabevi.

ÜLGENER (Sabri F.), 1991, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, İstanbul, Der Yay.

----- 1981, **İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı**, İstanbul, Der Yay.

----- 1984, **Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti**, Ankara, Mayaş Yayınları.

YEDİYILDIZ (Bahaeddin), 1987, "Ordu Yöresine Ait Bazı Folklor Unsurlarının Tarihi Kökenleri", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV**, Ankara Başbakanlık Basımevi.

YEDİYILDIZ (Bahaeddin),1992, **Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I**, Ankara, TTK Yay.

YILMAZ (Gülsevim),2005, **18. ve 19. Yüzyıl Türk Halk Şiirinde Toplumsal Eleştiri**, OMÜ. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi.